

Wieki Stare i Nowe

Tom specjalny

Ludzie i elity pogranicza

NR 2943

Wieki Stare i Nowe

Tom specjalny

Ludzie i elity pogranicza

pod redakcją

Macieja Fica i Ryszarda Kaczmarka

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2012

Redaktor serii: Historia
Sylwester Fertacz

Recenzent
Michał Lis

Publikacja jest dostępna także w wersji internetowej:

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Treść

Słowo wstępne (<i>Maciej Fic, Ryszard Kaczmarek</i>)	7
--	---

Na Kresach Wschodnich

Dariusz Milewski Między patronatem a współpracą — relacje Jana Zamoyskiego i hospodara mołdawskiego Jeremiego Mołyły (1595—1605)	11
Андрій Харук Діяльність піонерів авіації по обидва боки кордону імперій: Східна Галичина і Наддніпрянщина (1900—1914)	32
Joanna Januszewska-Jurkiewicz Epilog wspólnoty polsko-białoruskiej. Organizatorzy i przywódcy antybolszewic- kiego oporu na pograniczu polsko-białoruskim w latach 1920—1922	41
Роман Зінкевич Українська військова еміграція у Польщі (1920—1939)	59
Оксана Пасіцька Етнодемографічні процеси населення львівського повіту у 1920—1930-х роках XX ст.	75
Magdalena M. Wróbel Syjonista ze Lwowa: Leon Reich (1879—1929) — polityk pogranicza	86
Artur Czuchryta Inwestycje kapitału górnośląskiego w kamieniołomy na Wołyniu w okresie II Rzeczypospolitej	101

Na śląskim pograniczu

Jacek Kurek Czytając gazetę w pociągu... Nowa przestrzeń komunikacji a przemiany narodo- wościowe na Górnym Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku	119
---	-----

Pavel Kladiwa	
Hans Kudlich (1823—1917) — Schlesier, Deutscher, Amerikaner	133
Iwona Nowak	
Dama dworu na podcieszynskich włościach. Hrabina Gabriela von Thun und Hohenstein (1872—1957) jako przedstawicielka elit Śląska Cieszyńskiego w pierwszej połowie XX wieku	149
Valeria Hrtánková	
Kysuckie elity ducha. Przyczynek do dziejów regionu	157
Marta P. Podolczak	
„Postkolonialne” postrzeganie historii Dolnego Śląska. Między biografią a opowiadaniem Henryka Worcella	169
Tomasz Przerwa	
Problemy narodowe z perspektywy turystyki sudeckiej na Śląsku (do 1945 roku) .	184
Miłosz Skrzypek	
Zygmunt Żurawski (1873—1962) — polityk południowo-zachodnich kresów II Rzeczypospolitej	201
Maciej Fic	
Jan Kustos (1893—1932) — pograniczny polityk konfrontacji	210

W obliczu tragedii II wojny światowej

Bożena Górczyńska-Przybyłowicz	
Wpływ polityki Niemiec na przeobrażenia społeczne w państwach Europy Południowo-Wschodniej (1933—1939)	231
Piotr Żurek	
Narodowość czarnogórska w dualizmie tożsamości przed II wojną światową i po niej	246
Lech Krzyżanowski	
Henryk Sławik (1894—1944) — działacz polityczny na zachodnich kresach II Rzeczypospolitej	257
Imre Molnar	
„Kierować się głosem sumienia i przykazaniem miłości bliźniego”. Biografia Jánosa Esterházygo (1901—1957) w świetle jego kontaktów z Polską	272
Mirosław Węcki	
„Grenzkreisleiter”? Kierownicy powiatowi zabrzańskie NSDAP w latach 1932—1940	297
Roman Smolorz	
Polscy i śląscy Żydzi w Bawarii i ich nowe elity po II wojnie światowej	331

Słowo wstępne

Teksty składające się na tom specjalny „Wieków Starych i Nowych” są rezultatem projektu koordynowanego przez Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego. Jego tematem są dzieje ludzi i elit zamieszkujących pogranicza w Europie Środkowo-Wschodniej, a przede wszystkim swoistość pograniczy ukazana na szerszym tle historycznym. Artykuły poświęcone epokom starszym opublikowane zostały w odrębnym tomie („Średniowiecze Polskie i Powszechne”. T. 3(7). Red. J. Sperka, B. Czwojdrak. Katowice 2011).

Zagadnienia rozpatrywane w prezentowanej publikacji koncentrują się wokół trzech głównych problemów badawczych:

1. Elity regionalne na Kresach Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej przed I wojną światową — w czasie kształtowania się nowoczesnych ruchów narodowych i państw narodowych, a szczególnie zagadnienie zetknięcia się tzw. narodów historycznych z kształtującymi się nowymi grupami etnicznymi oraz kwestia konfliktów, jakie z tego powodu pojawiły się na dawnej wschodniej granicy Rzeczypospolitej.
2. Polityka narodowościowa na pograniczach dawnej monarchii naddunajskiej oraz jej następstwa dla dziejów Europy Środkowo-Wschodniej w dwudziestoleciu międzywojennym, w tym przede wszystkim niwelowanie lub utrzymywanie się nierozwiązanych konfliktów etnicznych i politycznych na pograniczach; szczególne miejsce w tych rozważaniach zajmował Śląsk, a zwłaszcza kwestia zdefiniowania na tym obszarze pojęcia elita regionalna.
3. Zaostrzenie się konfliktów narodowościowych na pograniczach przed II wojną światową i w jej trakcie oraz uczestnictwo w tych procesach elit regionalnych.

W prezentowanym tomie analiza historycznych wydarzeń zdeterminowana została więc pojęciem przestrzeni historycznej. Pogranicza definiowane były zgodnie jako obszary mniej lub bardziej odległe od centrów, a to z kolei wpływało na zachowania ludzi je zamieszkujących. Przestrzeń zawsze decydowała o dwutorowości dziania się historii. Regiony centralne konsolidowały wokół siebie tereny sąsiednie, starając się im nadać w miarę jednolitą strukturę polityczną, społeczną i kulturową.

Tak tworzyły się imperia, narody i państwa. Skłonność do ekspansji centrów przejawiała się często w chęci narzucania obszarom do nich przyległym wzorców, wyraźnego wyznaczenia granic, uzyskania jak najdalej posuniętej homogeniczności. Inną przestrzeń stanowiły odległe od centrum peryferia, w których po ukształtowaniu się granic nie tylko nie było jednorodności, lecz także chęć do ujednoczenia ze strony mieszkańców była niewielka. Pogranicza były zawsze mieszaniną różnych elementów kulturowych i wpływów cywilizacyjnych. Kategoria pograniczności oznaczała zaś peryferyjność, ale rozumianą nie jako coś negatywnego, lecz wręcz przeciwnie — traktowaną jako wartość sama w sobie. Brak wyodrębnionych granic dawał przecież możliwość łatwiejszego transferu kulturowego.

Czy pogranicza cechuje więc jakakolwiek spójność? Czy możemy o nich mówić jako o odrębnym fenomenie? A jeżeli tak, to co je spaja? Na tak postawione pytania najczęściej pada odpowiedź, że łącznikiem na pograniczu jest niedostrzegalna gołym okiem, ale silna mocą tradycji metafizyka tych przestrzeni spajająca ludzi je zamieszkujących. Siła pogranicza wynikała z siły duchowej, a nie z politycznej potęgi. A tymi, którzy świadomość odmienności pograniczy budowali, rozumieli metafizykę tych obszarów i ją pielęgnowali, byli ich mieszkańcy. O nich właśnie traktuje niniejsza publikacja.

Nie było naszym celem dążenie do syntezy. Wszak cechą konstytutywną pograniczności jest różnorodność. W trakcie lektury prezentowanych tekstów można jednak próbować zweryfikować tezę, że ludzie pogranicza cechują się specyficznym typem postrzegania świata. Jeżeli zostanie ona potwierdzona, można również cechy o tym świadczące próbować definiować i kategoryzować.

Powstanie najpierw państw narodowych w XIX wieku, a po I wojnie światowej dwóch strasznych totalitaryzmów dla pograniczy okazało się śmiertelnym zagrożeniem. Zarówno państwa narodowe w swej polityce wewnętrznej, jak i ekspansjonistyczne reżimy totalitarne z trudem znosiły heterogeniczność pograniczy. Warto spojrzeć na reakcję ludzi pogranicza na konfrontację z państwami dysponującymi nowoczesnymi środkami represji i przymusu. Ich doświadczenia, swoisty kapitał społeczny, mogą się okazać bezcenną spuścizną w czasie budowania wspólnej Europy opartej na gospodarczym, politycznym i społecznym kompromisie, przy jednoczesnym zachowaniu różnorodności kulturowej. W Europie obecnie w pewnym sensie wszyscy stajemy się ludźmi pogranicza, mimo że świadomość zachodzenia tego procesu być może nie towarzyszy każdemu mieszkańcowi kontynentu.

Niniejsza publikacja stanowi kolejny tom wydawnictwa ciągłego. Wymogi dostosowywania się do wytycznych ministerialnych oraz chęć uatrakcyjniania jego formuły wpłynęły na potrzebę zmian — także szaty graficznej. Mamy nadzieję, że wprowadzone nowe rozwiązania zyskają aprobatę Czytelników.

Maciej Fic, Ryszard Kaczmarek

Redaktor: Barbara Jagoda
Rysunek na okładce: Aleksandra Gaździcka
Projektant okładki: Beata Klyta
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Magdalena Białek
Skład i łamanie: Grażyna Szewczyk

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISSN 1899-1556

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Nakład: 150 + 50 egz. Ark. druk. 21,5. Ark. wyd. 28,0.
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 34 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław